

I. Pròleg

El PSUC i les lluites de les dones durant el franquisme

Nàdia Varo Moral
UAB-CEFID

En els inicis del franquisme, amb gran quantitat de líders exiliats, a les presons franquistes o afusellats, les dones de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya van tenir un paper clau en la reconstrucció del PSUC. Tanmateix, a mesura que molts homes militants van anar quedant en llibertat provisional, van quedar relegades a tasques «auxiliars»: enllaços, estafetes, correus, transport de material... El PSUC dels cinquanta era un partit molt masculinitzat, on l'activitat femenina no es considerava «militant» pel fet de procedir de dones de presos. Es tractava de dones els marits de les quals eren a la presó per la seva activitat política. Algunes d'elles es van mobilitzar molt activament per reivindicar la llibertat dels seus marits i l'amnistia dels presos polítics. Els comunistes tenien una concepció tradicional dels rols de gènere, cosa que es pot comprovar quan el PCE i el PSUC feien crides a la mobilització de les dones. Es plantejaven reivindicacions en tant que mares i esposes: contra la carestia de la vida, per l'amnistia dels presos polítics i la pau (davant la guerra freda). En el cas del PSUC, també es plantejava que calia incorporar al Partit les dones treballadores, a partir de la reivindicació «a igual treball, igual salari» i la «femenina» de lluita contra la carestia de la vida. Des dels PSUC i el PCE es poden detectar autocrítiques per les dificultats d'incorporar dones al Partit des de la postguerra fins als anys setanta, però les solucions que es van proposar des dels partits respectius sovint van estar molt condicionades perquè la majoria de militants tenien idees força tradicionals sobre els rols de gènere, que

els portaven a pensar, per exemple, que les dones no resultaven adequades per a la militància perquè eren indiscretes.¹

Des del final dels anys cinquanta va augmentar la presència de dones al Partit, que van assolir rols molt diferents dels de les dones de presos. Es tractava de dones universitàries que militaren al moviment estudiantil i després a moviments professionals. Durant els anys seixanta es van incorporar al PSUC des del moviment obrer assistents socials, administratives, dones de dirigents obrers i, a partir de 1966, treballadores manuals. La presència de dones al Partit i, sobretot, en algunes mobilitzacions (com els conflictes obrers de 1962 i les manifestacions de solidaritat), va portar el PCE a plantejar-se com incorporar més dones a la lluita antifranquista. A Madrid, el 1962 va intentar impulsar la *Unión de Mujeres Democráticas*, a partir de dones de presos i d'altres que es movien en cercles intel·lectuals. La convocatòria no va tenir èxit perquè es va considerar molt dirigista i que no estaven clars els objectius de l'associació. No obstant això, la militant comunista Dulcinea Bellido va mantenir el contacte amb les dones de presos i participà en una tertúlia amb dones universitàries que debatien sobre la discriminació de les dones a la societat. Dulcinea Bellido va dinamitzar la creació el 1964 del *Movimiento Democrático de Mujeres* (MDM), una organització que volia aplegar dones de diferents procedències polítiques per incorporar-les a la lluita contra el franquisme a partir de reivindicacions considerades apropiades per a les dones: carestia de la vida, situació als barris, amnistia... Tanmateix, algunes de les seves dirigents es plantejaven actuar contra les profundes discriminacions que patien les dones a l'Espanya franquista. Dins l'MDM les reivindicacions de dones i les reivindicacions per a les dones van adquirir més o menys pes en funció de la localitat, ja que l'MDM es va estendre a altres punts de l'Estat. En el cas de Catalunya hi va haver nuclis de l'MDM a Barcelona, Terrassa, l'Hospitalet de Llobregat i Badalona.

---

1. Vegeu, com a exemples d'autocrítica per l'escassa presència de dones al Partit i criticant «l'excusa» de la indiscreció femenina, Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Fons PSUC, Josep Sarradell, «Informe sobre els estatuts del partit i sobre els problemes d'organització. Presentat al I Congrés del Partit Socialista Unificat de Catalunya», octubre de 1956, 7, p. 68 i les intervencions de Santiago Carrillo i Ignacio Gallego al VIII Congrés del PCE, 1972.

Però fixem-nos en els orígens de l'MDM a Barcelona; la direcció del PSUC va formar un grup de reflexió de dones encapçalat per Giulia Adinolfi, amb la presència de Maria Rosa Borràs. Aquest comitè va analitzar la situació de les dones, va remarcar la importància per al Partit de la lluita contra la seva subordinació i va estudiar com podia mobilitzar-les. Fruit d'aquesta anàlisi, Giulia Adinolfi publicà el 1967 a la revista del PSUC *Nous Horitzons* «Per un plantejament democràtic de la lluita de dones», en el qual criticava la instrumentalització del Partit de les lluites de dones, en considerar que s'havien de dedicar a la lluita en solidaritat dels seus companys; també es mostrava contrària als plantejaments feministes que consideraven que es podia resoldre la discriminació de les dones en la societat capitalista i a la postura que afirmava que les lluites de les dones eren secundàries, respecte a la lluita contra el capitalisme. Plantejava la necessitat de lluitar contra els problemes de les dones inserint-los en la lluita per una societat democràtica.²

Al final de 1965 el PSUC va organitzar un nucli de dones per impulsar accions, entre les quals trobem Elisa Vallès³ i Pilar Fibla. Aquest nucli va entrar en contacte amb dones de procedència obrera entre les quals destaca Purificación Fernández García, que havia iniciat la seva trajectòria al PSUC com a dona de pres i esdevingué una militant molt coneguda. També s'entrà en contacte amb un grup de treballadores, la majoria de les quals eren de grups cristians progressistes i treballaven a Làmpades Z.⁴ L'MDM va anar creixent i entorn el 1967 i el 1968 va assolir la màxima expansió. Un informe de novembre de 1967 indica que s'havien format diversos grups: el grup de mestresses de casa, el laboral (de treballadores manuals), el de mestres, el de viatges i el grup de programa. La majoria de dones eren del PSUC, cosa que provocava problemes amb aquelles que no ho eren. Afegia que «també hi ha les que mantenen una postura femi-

---

2. El 1981, Pilar Fibla publicà «Reflexions sobre l'evolució del moviment de dones a Barcelona», a *Mientras Tanto*, 6, 1981, on insistia sobre la necessitat d'inserir les reivindicacions del moviment feminista en la lluita contra la societat capitalista.

3. Elisa Vallés va col·laborar en una de les primeres publicacions feministes de l'Espanya franquista: BOFILL, Mireia [et. al.]. *La mujer española*, Barcelona: Cultura Popular, 1967.

4. Fundació Cipriano García - Arxiu Històric de la CONC (FCG), entrevista a M. Rosa Borràs. Entrevista a Anna M. Moya, 4 de març - 1 d'abril de 2008.

nista, són menys, però després de l'Assemblea Extraordinària sembla que el nombre augmenta». La seva situació devia ser complicada, ja que el mateix informe assenyalava la tendència del Partit a instrumentalitzar el moviment, de manera que la majoria d'accions en què es participava eren de solidaritat. La conclusió d'aquest informe era que l'MDM havia d'atendre els problemes de discriminació de les dones i aquells als quals les dones eren més «sensibles»: carestia, necessitat d'habitatges, llar d'infants..., per tal que esdevinguessin base per a la transformació democràtica i després socialista del país, és a dir, que es volia moviment «femení» i a la vegada feminista que pogués mobilitzar com més dones millor, per servir l'antifranquisme en general i els objectius del PSUC en particular.⁵

Dins les accions de l'MDM barceloní es poden distingir activitats de reivindicació que es consideraven pròpies de dones, que tenien com a objectiu atreure més dones al moviment (com ara la millora de les condicions de vida als barris); també hi havia reivindicacions contra la discriminació de les dones (especialment amb relació a diferències salarials);⁶ finalment, s'impulsaven activitats relacionades més directament amb el Partit. D'entre les darreres trobem l'adhesió a la convocatòria del Primer de Maig de 1968, que algunes membres no van considerar pertinent perquè implicava una politització del moviment que podia allunyar algunes dones.⁷

D'entre les activitats més importants de l'MDM barceloní trobem l'intent, sense èxit, d'infiltrar-se a l'associació de mestresses de casa.⁸ On sí que van poder implicar-se de manera molt intensa va ser a la secció de Drets de la Dona de l'Associació d'Amics de l'ONU, que Anna Morató (membre del PSUC i de l'MDM) va dirigir. Va esdevenir una plataforma legal per poder reunir-se, fer debats i aple-

---

5. Arxiu Històric del PCE (AHPCE), Nacionalidades, Catalunya, «Mujeres». Rebut de Barcelona el 28 de novembre de 1967, *Jacq.* 1707.

6. *Butlletí del Moviment Democràtic de Dones*, Barcelona, març de 1968. Consultat al Pavelló de la República.

7. AHPCE, Nacionalidades, Catalunya, Informe de Ramon, «Preparación de jornadas 30 de abril y 1º de mayo. Resumen de los sectores de Técnicos; Maestros; Mujeres y Empresarios», Barcelona, 20 d'abril de 1968, *Jacq.* 1707.

8. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona, Correspondencia Gobernadores, caixa 274, carp. Agrupación de Amas de Hogar de Barcelona y Provincia, amb informes de la 6a Brigada d'Investigació Social d'entre març i juny de 1967.

gar més persones. Dins les seves activitats, es van incloure debats sobre la discriminació legal de les dones i els anticonceptius. Des de l'Associació es va intentar organitzar una jornada sobre els drets de les dones, que va ser suspesa.⁹ Diferències sobre la manera de dirigir l'Associació d'Amics de l'ONU i d'altres de caràcter personal van provocar seriosos enfrontaments al nucli de l'MDM de Barcelona, fins que la direcció del PSUC va decidir dissoldre'l l'any 1969.¹⁰ No obstant això, a Catalunya els nuclis de l'Hospitalet de Llobregat i Terrassa van continuar actius.¹¹ A moltes localitats de la resta de l'Estat l'MDM es va consolidar i fou una associació força activa en els inicis del feminisme de la Transició. La majoria de dones de l'MDM de Barcelona, després que s'hagués dissolt, no van tenir cap més contacte amb organitzacions de dones, com a mínim fins a la Transició. No va ser així en el cas de Mercè Olivares, que continuà treballant en l'àmbit de les dones al PSUC.

La radical desvinculació de les antigues membres de l'MDM dels moviments de dones es pot entendre per la duresa dels enfrontaments. Tanmateix, també hi devia tenir un paper important la percepció de la lluita de les dones que es tenia des del PSUC, i que en bona part havia estat assumida per les seves militants. Moltes consideraven que era una qüestió de segona categoria davant altres àmbits de lluita, com ara el moviment obrer o l'estudiantil. A més, moltes militants del PSUC eren contràries a crear organitzacions de dones dins el Partit perquè pensaven que era una manera de perpetuar la discriminació que patien a la societat. Tampoc no hi ajudava la concepció del feminisme que tenien, que sovint l'equiparava al sufragisme petitburgès. Això provocava que de vegades s'estiguessin plantejant reivindicacions específiques de dones, però aclarint que l'MDM no era un moviment feminista:

---

9. AHPCE, Catalunya, Carta de Latorre [Gregorio López Raimundo], 16 de novembre de 1968, 1884.

10. FCCG, entrevista a Anna Morató. CIFFE (Centro de Estudios y Formación Feminista), entrevistes a Maria Rodríguez Bairaguet i a Manola Rodríguez Lázaro.

11. Entrevista a Mercè Olivares, 23 de novembre de 2005. *La Mujer en Marcha. Mujeres Democráticas de Tarrasa*, 1, maig de 1971. Consultat a CIFFE.

Este movimiento Democrático no es un movimiento feminista fruto de concepciones estrechas, sino que formamos parte del movimiento obrero (...) Nosotras las mujeres a pesar de ir junto a CC.OO. también tenemos reivindicaciones específicas, y nosotras como tales tenemos que acelerar el proceso de la lucha para poder resolver nuestras reivindicaciones, como son:

*A trabajo igual salario igual
Guarderías gratuitas para nuestros hijos
Clínica gratuita para la maternidad
Entrada en la enseñanza universitaria y laboral (gratuita)
Abolición del servicio social
Anulación de la discriminación que sufren las empleadas de hogar en relación con las demás mujeres
Igualdad de derechos jurídicos y sociales entre hombre y mujer¹²*

Per a la reivindicació dels drets de les dones es partia (únicament i exclusivament) del marxisme, cosa que atribuïa la subordinació de les dones al capitalisme i sovint s'afirmava que no es podria acabar amb aquesta subordinació dins la societat capitalista. Això, en alguns casos, portava a afirmar que la lluita per l'alliberament de les dones no tenia sentit en la societat capitalista, que primer calia fer la revolució i que després la relació entre ambdós sexes canviaria automàticament. Moltes de les dones que van participar a l'MDM no compartien aquesta afirmació, però sí l'èmfasi economicista, que les portava a no donar gaire importància a qüestions com ara la discriminació legal, l'accés als anticonceptius o el canvi de relacions dins la família (més enllà que el marit «permetés» a les dones militar). Una mostra d'això la trobem en el Butlletí de l'MDM, on s'afirmava que:

Convertir la lluita pels drets de la dona en una pura reivindicació dels drets civils o fins i tot en una «guerra de sexes», establint l'origen del problema en l'«egoisme masculí» i infravalorant el marc econòmic i polític en què es produeix (error aquest del

12. *La Mujer en Marcha. Mujeres Democráticas de Tarrasa*, 1, maig de 1971, p. 2.

feminisme en alguns moments) són dos errors que cal evitar. (...) La lluita per l'emancipació de la dona ha d'inscriure-se en una lluita més ampla per la transformació de la societat.¹³

Durant els anys següents el PSUC va mantenir la crida a la incorporació de dones al Partit, però es va rebutjar formar una organització específica.¹⁴ Sovint, els paràmetres del PSUC eren similars als mantinguts abans de l'MDM, ja que es volia atreure les dones amb reivindicacions adequades als tradicionals rols de gènere. El 1970 Josep Serradell afirmava:

El Partit ha de tenir present com una gran preocupació el treball i activitat de les dones comunistes. Aquestes poden ser interessades en les accions en favor de l'amnistia i de la solidaritat amb els empresonats i perseguits pel franquisme, en la lluita contra el constant increment de la carestia de la vida, en la mobilització contra la intolerable manca d'escoles i les quantitats inabordables per les famílies modestes que costa l'ensenyament i moltes altres reivindicacions que afecten la gran massa de dones. Es tracta, a fi de comptes, d'unir i mobilitzar les dones en la lluita per satisfer les seves necessitats més angoixoses i en la realització d'un treball democràtic conseqüent.¹⁵

Malgrat aquestes instruccions, la presència de dones militants al PSUC va augmentar, però la seva activitat es va centrar no tan sols en els moviments que citava Serradell. Hi havia dones militants del PSUC a tots els fronts de lluita, com ara el moviment estudiantil, l'obrer, el veïnal o als col·legis professionals. Les dones militants van

13. *Butlletí del Moviment Democràtic de Dones*, Barcelona, març de 1968, p. 5. Consultat al Pavelló de la República.

14. Vegeu AHPCE, Nacionalidades, Catalunya, «Algunas cuestiones de organización del Partido en Barcelona (Resolución interna del comité de Barcelona del PSUC)», *Jacq.* 2405 i «Breve nota acerca del trabajo entre las mujeres», Terrassa, 11 de desembre de 1973, *Jacq.* 2040.

15. ANC, Fons PSUC, Josep Roman [Serradell], «La campanya per un partit més fort i arrelat a les masses i el treball d'organització. Informe presentat al V Ple del Comitè Central del P.S.U. de Catalunya», setembre de 1970, núm. 48.

plantejar objeccions a les orientacions del Partit perquè participessin en lluites que a priori es consideraven subordinades. Aquestes objeccions, més que del contacte amb moviments feministes o de lectures d'autores feministes de segona onada, procedien de la pràctica de la militància:

Moltes vegades el Partit ha identificat les lluites de les dones en general amb les lluites de les dones en tant que mestresses de casa plantejant reivindicacions com la lluita contra la carestia de la vida, contra la manca d'escoles, etc., en el marc de les barrades populars. En realitat, les lluites de barri interessaven en primer lloc a la c[è]l·lula de barri, que ha d'incloure tan els homes com les dones del barri, doncs tots són igualment afectats per aquest dèficit. El que cal fomentar és la incorporació massiva de les dones a les cèl·lules i moviments de barris, participant en les seves lluites. Si bé les dones poden ser les capdavanteres en lluites d'aquest tipus (carestia, escoles, urbanisme, etc.) cal que ho siguin com a membres de la cèl·lula de barri i no en tant que moviment independent i específic. Igualment cal que les dones s'incorporin a les lluites de les fàbriques, oficines, etc.

És obvi, però, que les dones tenen qüestions específiques a resoldre. El Partit ha d'ésser el primer en estudiar i fer seva la problemàtica de la dona, en fer veure a les dones la necessitat de la seva emancipació. Cal que el Partit expliciti com una vertadera emancipació sols es pot aconseguir a través del compliment de les condicions exposades en els punts anteriors: incorporació de la dona al treball productiu en igualtat de condicions, transformació del treball domèstic en treball públic i transformació de la família, i que sols s'aconseguirà plenament en una societat socialista.¹⁶

De nou, plantejava que calia fomentar la lluita per les reivindicacions de les dones (des de la denúncia de la manca d'infraestructures socials als barris, fins a campanyes pel divorci o l'avortament. L'any

16. ANC, fons PSUC, «En plantejar-se la discussió sobre la necessitat o no d'una política específica respecte a la dona...», [1973], 432. Totes les citacions del text són de Lenin o de Clara Zetkin.

1973, la pràctica de la militància d'algunes membres del PSUC les va portar a pensar en la necessitat de fomentar les reivindicacions de les dones (i no només les «adequades» per les dones), partint de la idea que havia de constituir l'aportació de les dones a la lluita més important: la del proletariat contra la dictadura i el capital. L'horitzó reivindicatiu s'estava ampliant i ja es plantejaven qüestions més relacionades amb la vida «privada», que en el moviment feminista de la Transició van tenir un paper cabdal, com eren el divorci i l'avortament.¹⁷

Sembla ser que poc després es va crear, d'una manera oficiosa, el nucli de dones del PSUC. Estava encapçalat per M. Dolors Calvet, que recollia el testimoni de Mercè Olivares, que s'havia dedicat a aquestes qüestions fins aleshores. Aquest nucli de dones no va promoure la formació d'una organització específica de dones dins el PSUC (a diferència de l'MDM a la resta de l'Estat), sinó que s'entrà en contacte amb altres dones del Partit que compartien inquietuds feministes. Moltes d'aquestes dones tingueren una participació molt activa en el moviment feminista a partir d'entitats com ara l'Associació de Dones Universitàries, les vocalies de dones de les associacions de veïns, ANCHE... La participació en aquestes entitats els va permetre entrar en contacte amb dones feministes d'altres partits o independents, amb plantejaments diversos sobre què havia de ser el feminisme. Des d'aquestes entitats, moltes dones del PSUC van organitzar i participar en un esdeveniment clau per al feminisme a Catalunya: les Jornades Catalanes de la Dona, de maig de 1976.

Bibliografia

- ADINOLFI, Giulia. «Per un plantejament democràtic de la lluita de dones», *Nous Horitzons*, 12, 1967, p. 30-34.
- ARRIERO, Francisco. «Contra Franco y algo más: el tortuoso viaje del Movimiento Democrático de Mujeres hacia el feminismo (1964-1975)». A *II Congreso de Historia del PCE. De la resistencia antifranquista a la creación de IU. Un enfoque social*, Madrid: Universidad Complutense, 22-24 de novembre de 2007.

---

17. *Ibid.*

- CABRERO, Claudia. «El PCE y las mujeres. La actitud del partido respecto a la militancia femenina durante el primer franquismo». A BUENO, Manuel; HINOJOSA, José; GARCÍA, Carmen (coords.). *I Congreso de Historia del PCE (1920-1977)*. Vol. 1. Madrid: Fundación de Investigaciones Marxistas, 2007, p. 427-439.
- ESCARIO, Pilar; ALBERDI, Inés; LÓPEZ-ACCOTTO, Ana Inés. *Lo personal es político. El Movimiento Feminista en la Transición*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1996.
- FALCÓN, Lidia. *Mujer y poder político*. Madrid: Vindicación Feminista, 1992.
- *La vida arrebatada*. Barcelona: Anagrama, 2003
- FIBLA, Pilar. «Reflexions sobre l'evolució del moviment de dones a Barcelona». A *Mientras Tanto*, 6, 1981, p. 23-29.
- NASH, Mary. *Dones en Transició. De la resistència política a la legitimitat feminista: les dones en la Barcelona de la Transició*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2007.
- PALA, Giame. «Entre paternalismo e igualitarismo. El PSUC y la cuestión de la mujer en los años del tardofranquismo», *Mientras Tanto*, 97, 2005, p. 133-148.